

Περί μετασχηματιστικών προϋποθέσεων...

Το κείμενο αυτό αναφέρεται στον τόμο *Περιπέτειες της πολιτικής και της Πολιτικής Επιστήμης: Κόμμα Δημοκρατία, Αριστερά* (Αθήνα: Σαββάλας 2015), μια συλλογή τριάντα κειμένων που εξέδωσαν φοιτητές και συνεργάτες του καθηγητή Μιχάλη Σπουρδαλάκη προς τιμήν του. Το εγχείρημα, κρίσιμο και προωθητικό του αναγκαίου στις μέρες μας προβληματισμού για το χαρακτήρα και τις ευθύνες της σοβαρής κοινωνικής επιστήμης, αξίζει να προσεχθεί και να προκαλέσει περαιτέρω συζητήσεις (όπως είναι άλλωστε και οι προθέσεις των επιμελητών Κ.Π. Ελευθερίου, Χ.Δ. Τάσση, και Θ. Τσακίρη). Ακολουθεί η δική μου εισήγηση στη εκδήλωση-βιβλιοπαρουσίαση που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα (Αίθουσα ΕΣΗΕΑ), την Τρίτη 22 Ιουνίου 2025, και αφορά μια από τις πέντε συνολικά ενότητες του βιβλίου, την ενότητα με τίτλο «Αριστερή πολιτική εκπροσώπηση και κοινωνικός μετασχηματισμός» (σσ. 245-374).

Σε μια συγκυρία πράγματι δραματική (που δεν αναδεικνύει μόνο εγκληματικά συστημικά αδιέξοδα αλλά και την ανάγκη πολλαπλών υπερβάσεων), ευχαριστώ θερμά για την πρόσκληση, ευχαριστώ κυρίως τον Μιχάλη, ευχαριστώ όμως και τους φοιτητές και συνεργάτες του γι' αυτόν τον εξαιρετικό τόμο.

Δεν μπορώ παρά να ξεκινήσω με κάτι προσωπικό. Τον Σπουρδαλάκη τον γνωρίζω από τα τέλη της δεκαετίας του '80, όταν αυτός ήταν επίκουρος καθηγητής κι εγώ υποψήφιος διδάκτορας. Συναντιόμασταν συχνά, εκεί στα γραφεία της Ομήρου, συζητούσαμε για πολιτικά ρεύματα, για προκλήσεις αλλά και απειλές, ήταν μια όαση -ερευνητική, θεωρητική αλλά και ανθρώπινη. Δεν συμπίπταμε βέβαια πάντα στις εκτιμήσεις και τις απόψεις μας, αλλά την εποχή εκείνη ήταν σταθερά, εκτός από φίλος, και ένας άνθρωπος-έμπνευση.

Να πάω όμως στην ουσία του τόμου, το σχολιασμό της ενότητας «Αριστερή πολιτική εκπροσώπηση και κοινωνικός μετασχηματισμός» που, περιλαμβάνει επτά κείμενα. Από τη συνδυαστική τους ανάγνωση προκύπτουν και φωτίζονται γνωστικοί κόμβοι απαραίτητοι όχι μόνο για την έρευνα αλλά και για κάτι εξίσου κρίσιμο: την ενεργό και ενσυνείδητη πολιτειότητα.

Έχουμε εκεί, καταρχάς, προβληματισμό για την ίδια την υπόσταση του κόμματος, ως δομή και ως λειτουργία -κάτι εξαιρετικά κρίσιμο, ειδικά αν αντικείμενό μας είναι η Αριστερά (στην οποία ειδικά αναφέρεται άλλωστε και η ενότητα). Διότι -ναι- όλα τα κόμματα αντανakλούν και επηρεάζουν την κοινωνία, όμως (για να παραφράσω και τη γνωστή Θέση 11) η Αριστερά αναδύθηκε όχι απλώς για να την εκφράσει αλλά και για να την αλλάξει, να εξαλείψει δηλαδή την εκμεταλλευτική σχέση.

Είναι μια διάσταση που δεσπόζει στο πρώτο κείμενο του **Ευθύμη Παπαβλασόπουλου** («Ερωτήματα από το παρελθόν και (υπο)θέσεις για το μέλλον ενός ριζοσπαστικού κόμματος της Αριστεράς» -σσ. 245-263), ένα κείμενο που, μαζί με μιαν ευσύνοπτη παρουσίαση της βασικής θεωρητικής συζήτησης, μάς ταξιδεύει στη ζοφερή διαδικασία της γραφειοκρατικής αυτοποίησης των αριστερών κομμάτων -από την ιστορική σοσιαλδημοκρατία ως τις μέρες μας. Η έμφαση είναι στα οργανωτικά, όμως ο Παπαβλασόπουλος συνδυάζει αποτελεσματικά αυτήν την οργανωτική ανάλυση με το πολιτικό της υπόβαθρο: το κείμενο καυτηριάζει, συγκεκριμένα, την απεμπόληση εκ μέρους της Αριστεράς τόσο του μείζονος οραματικού της στόχου (αυτό που ο συγγραφέας αποκαλεί «το ιστορικό της πρόταγμα» -σ. 252), που συνεπάγεται και ρήξη της σχέσης της με τα λαϊκά στρώματα, όσο όμως και της πρακτικής της αποκοπής από κρίσιμες κινηματικές διεργασίες και κοινωνικούς αγώνες. Το γράφει πολύ γλαφυρά, όταν υποστηρίζει πως πρόκειται για μια διάζευξη που

έθισε στρατηγικά την Αριστερά στον εκλογικό τακτικισμό και τον κυβερνητισμό που την απομόνωνσαν...από την κοινωνική της ενδοχώρα. (σ. 250)

Βρίσκω επίσης εξαιρετικά σημαντικό ότι το κείμενο ολοκληρώνεται με προτάσεις για ανάταση αυτής της δυσάρεστης κατάστασης:

- ρητή κατάθεση του σοσιαλιστικού στόχου,
- κινηματική διεκδίκηση άμεσα υλοποιήσιμων αιτημάτων,

αλλά και

- εσωτερική δημοκρατία ενάντια στη συμβιβασμένη λογική των «τεχνοκρατών».

Και τι μας φταίνει οι τεχνοκράτες; -θα μπορούσε ίσως να αναρωτηθεί κανείς. Δεν χρειάζονται ειδήμονες ειδικοί για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα των κοινωνιών, βεβαίως και τα δικά μας; Είναι το θέμα του κειμένου του **Κώστα Π. Ελευθερίου** («Πολιτικά κόμματα, ειδημοσύνη και γνώση: όψεις μιας επίκαιρης συζήτησης» -σσ. 265-277), που εισφέρει κάτι απολύτως κρυστάλλινο, αλλά και απολύτως κρίσιμο: υποστηρίζει, δηλαδή, ότι ανάλογα με το στόχο και η ειδημοσύνη! Με μια φράση, υπάρχουν τεχνοκράτες-ειδικοί που αξιοποιούν τις ειδικές γνώσεις τους για να παγιώσουν το καθεστώς της κυριαρχίας και της υποτέλειας, υπάρχουν όμως και οι «οργανικοί διανοούμενοι» των υποτελών (που θα έλεγε ο Γκράμσι -ο κανονικός Γκράμσι, ο Λενινιστής, όχι ο απονεκρωμένος των διάφορων ινστιτούτων). Αυτοί οι δεύτεροι καλούνται να εισφέρουν τη μετασχηματιστική τους ειδημοσύνη: ειδικές, δηλαδή, γνώσεις περί του πώς οργανώνεται και πώς προωθείται ο αγώνας των «από κάτω». Θεωρώ αυτήν τη «μετασχηματιστική ειδημοσύνη» κορυφαία εννοιολογική απόδοση των προκλήσεων της Αριστεράς -και θέλω, ως εκ τούτου, ιδιαίτερα να την εξάρω.

Στο κείμενό του, ο Ελευθερίου παραθέτει τα βασικά της χαρακτηριστικά, αλλά -ας μου επιτραπεί να πω ότι- στις περιστάσεις μας, μείζον είναι το πώς συντονίζονται και πώς κλιμακώνονται οι αγώνες των λαϊκών στρωμάτων και της νεολαίας.

Το κείμενο περιλαμβάνει επίσης αναφορά και στο χαρακτήρα της γνώσης που παράγεται και προτάσσεται, που δεν πρέπει να γίνεται μέσω μιας υπεραναπαραστατικά «φιλοσοφικής» γλώσσας, αλλά με μια γλώσσα ευκρινώς υποδηλωτική, άρα και άμεσα αξιοποιήσιμη.

Το πόσο δύσκολο είναι το εγχείρημα του προσανατολισμού στις ιδεολογικά υποκινούμενες παραθορές της -πάλι κατά Γκράμσι- «παραδοσιακής» διανόησης αναδεικνύεται στο κείμενο των **Τεπέρογλου-Γκοτινάκου** («**Το πολιτικό όραμα της Αριστεράς στην Ελλάδα για την Ευρώπη: θέσεις και πολιτικές προτεραιότητες**» -σσ. 279-299). Έχουμε εδώ παρουσίαση μιας θάλασσας πρόχειρων ταξινομήσεων για πολιτικές θέσεις σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση, που οι περισσότερες -φοβάμαι- βασίζονται σε ιδεολογικά υποκινούμενες βάσεις διαίρεσης (fundamenta divisionis). Για του λόγου το αληθές, αναλογιστείτε το γνωστικό περιεχόμενο τη διάζευξης που καταθέτουν οι συγγραφείς στη σ. 286: ότι τα κόμματα της -ούτω αποκαλούμενης- «ριζοσπαστικής Αριστεράς»

βρέθηκαν στο δίλημμα ανάμεσα στην υποστήριξη των αποφάσεων της Τρόικας ή στη διατήρηση της εθνικής κυριαρχίας με ενδεχόμενο κατάρρευσης της...εθνικής οικονομίας...

Το δίλημμα βέβαια είναι απόλυτα ψευδές. Διότι η υποστήριξη των αποφάσεων της Τρόικας ήταν *αυτή ακριβώς* που όχι μόνο συνεπαγόταν αλλά και καθιστούσε αναπόφευκτη την κατάρρευση της εθνικής οικονομίας.

Τα επόμενα τέσσερα κείμενα στρέφονται πιο εστιασμένα σε όψεις αριστερών κομμάτων σε βάθος χρόνου. Ένα αφορά το ιστορικό ΠΑΣΟΚ (διότι το τρέχον δεν θεωρώ ότι είναι δόκιμο να το συγκαταλέγουμε στην Αριστερά), δυο τον ΣΥΡΙΖΑ, και ένα το ΚΚΕ.

Το κείμενο του **Βασίλη Ασημακόπουλου** («**Σκέψεις για τη σχέση εργατική τάξης και ΠΑΣΟΚ την περίοδο 1974-1989**» -σσ. 301-321) προβαίνει σε μια εξαιρετικά χρήσιμη ιστορική αποτύπωση της διαδρομής που ακολούθησε το ΠΑΣΟΚ. Μόλις υποστήριξα ότι το σημερινό ΠΑΣΟΚ (της ταυτόχρονης επαγγελίας και κοινωνικού κράτος αλλά και του στρατηγικού σκεπτικού που αναιρεί κάθε τέτοια προσδοκία) δεν είναι δόκιμο να συγκαταλέγεται στην Αριστερά -κι αυτό το είπα όχι για λόγους ιδεολογικούς, το είπα με μέριμνες απόλυτα ερευνητικές-επιστημονικές. Η αρετή του κειμένου του Ασημακόπουλου έγκειται στο ότι μας δείχνει πως η εξέλιξη αυτή ούτε επήλθε ξαφνικά, ούτε και έπεσε από έναν καθαρό ουρανό. Μας δείχνει δηλαδή γλαφυρά τόσο τις πολιτικές καταβολές του φαινομένου, όσο και την πορεία που ακολούθησε ο εκφυλισμός, σε τρεις βασικές φάσεις (1974-1976, 1977-1985, 1985-1989) -όπου σπέρματα της κάθε επόμενης φάσης μπορούν να διακριθούν σε κάθε προηγούμενη. Θεωρώ ότι το στοιχείο που συνέχει αυτήν την πορεία είναι το πολιτικό περιεχόμενο της «μη ρήξης» με όλα του τα οργανωτικά συμπαρομαρτούντα -κάτι που πρέπει και περαιτέρω να διερευνηθεί.

Με περιεχόμενα πολιτικής -κινηματικής πολιτικής- ασχολείται στο δικό του κείμενο και ο **Χρήστος Σίμος** («**Οι αντιφάσεις του πολιτικού λόγου του ΣΥΡΙΖΑ στην εξέγερση του Δεκέμβρη: η στρατηγική, οι συμμαχίες και η ρητορική**» -σσ. 323-337), που καθώς έχει έναν σχετικά

βραχυπρόθεσμο εμπειρικό ορίζοντα (εξετάζει τη στάση του ΣΥΡΙΖΑ στην εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008), μας περιγράφει μια περίπτωση ευμενούς μετασχηματιστικής ειδημοσύνης (όπως ίσως θα έλεγε και ο Ελευθερίου). Μας δείχνει, συγκεκριμένα, πώς στην κρίσιμη αυτή κατάσταση ο ΣΥΡΙΖΑ, ενώ δεν επιχείρησε να χειραγωγήσει, εντούτοις υποστήριξε και –τοis πράγμασι– πέτυχε να επηρεάσει το νεολαϊστικο-λαϊκό ξέσπασμα (την ώρα που το ΚΚΕ είτε κώφευε είτε μιλούσε για κουκουλοφόρους).

Ο Σίμος θεωρεί την τότε στάση του ΣΥΡΙΖΑ αντιφατική, διότι, παρότι παρείχε πιστοποίηση στους δυναμικούς αγώνες, εντούτοις δεν υιοθέτησε άμεσα το βίαιο ρεπερτόριο δράσης που έτεινε κατά περίπτωση να κυριαρχήσει. Ήταν όμως η στάση αυτή πράγματι αντιφατική, ή ήταν μήπως –εν τινί μέτρω– παραδειγματική του τρόπου με τον οποίο τα Αριστερά κόμματα οφείλουν να παρεμβαίνουν στις κινηματικές δράσεις που ξεσπούν; Θέτω το ερώτημα όχι ως κριτική, αλλά ως ένα κρίσιμο πεδίο προβληματισμού και –περαιτέρω ιστορικής έρευνας– που μας εναπόκειται να ανοίξουμε.

Με την περίπτωση ΣΥΡΙΖΑ ασχολείται και το κείμενο του **Γεράσιμου Κάρουλα** («**Αριστερά, διακυβέρνηση και ηγεσία: η περίοδος 2015-2019**» -σσ. 339- 353) που, μέσα από ενδελεχή πραγματεία της θεωρίας περί κομματικών ηγεσιών, προσεγγίζει και πάλι το ζήτημα του διευρυνόμενου ρόλου των τεχνοκρατών. Ο Κάρουλας μάς δίνει και αυτός μια εικόνα ψευδούς αντιδιαστολής ανάμεσα

σε τεχνοκράτες πολιτικούς ... στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, πίστη σε ιδεολογικά...προτάγματα» (σ. 349).

Έχουμε και εδώ μια απολύτως ιδεολογική οπτική (ο Κάρουλας την παραθέτει, δεν την υιοθετεί), όμως θεωρώ ότι η ενσυνείδητη κοινωνική επιστήμη έχει καθήκον να αντισταθεί σε τέτοιες πρωτόλεια κανονιστικές (αλλά και, τοis πράγμασι, εντελώς ανεπαρκείς) αντιδιαστολές.

Σε κάθε περίπτωση, το κείμενο δείχνει εμπεριστατωμένα ότι, μετά το Σεπτέμβρη του 2019, στον ΣΥΡΙΖΑ εκτοξεύτηκε ο ρόλος των «τεχνοκρατών», όμως αυτοί δεν ήταν εν γένει «ειδήμονες», ήταν απλώς ειδήμονες της υποταγής στη λογική ΤΙΝΑ που μείζονα, αν όχι αποκλειστικό, στόχο είχαν την εκκλαίκευση της...

Φτάνουμε έτσι, καταληκτικά, στην πραγμάτευση μιας άλλης αγωνίας στο πεδίο των μετασχηματιστικών διαβημάτων, στις δράσεις και τα οργανωτικά χαρακτηριστικά του ΚΚΕ, στο πολυσχιδές και βιωματικά συμπεριληπτικό κείμενο της **Αιμιλίας Βήλου** («**Κόμμα παντός καιρού': το ΚΚΕ ανταποκρίνεται στην κρίση ή η κρίση μεταλλάσσει το ΚΚΕ;**» -σσ. 355-374), όπου έχουμε προβληματισμό για την επίδραση που άσκησαν στην πολιτική ταυτότητα και τις πρακτικές του κόμματος αυτού συγκεκριμένες οργανωτικές εξελίξεις στο εσωτερικό του.

Όπως και ο τίτλος του κειμένου αναδεικνύει, το εγχείρημα αναφέρεται πρωτίστως στο «κόμμα παντός καιρού», όμως η ανάλυση της Βήλου το υπερβαίνει κατά πολύ –και εδώ έγκειται η μεγαλύτερη αξία του κειμένου της: ότι έχοντας εκλάβει ως σταθερά το μετασχηματιστικό διάβημα που διατείνεται ότι έχει το ΚΚΕ, η συγγραφέας αντιπαραβάλλει την επαγγελία με την αντίστοιχη οργανωτική της προετοιμασία. Βρίσκει εκεί –και αναδεικνύει γλαφυρά– σοβαρές αντιφάσεις και

ανακολουθίες που μας κάνουν να αναρωτηθούμε και για τα υποκείμενά τους πολιτικά κίνητρα.

Μέσα από συστηματική μελέτη κομματικών κειμένων, η Βήλου δείχνει ότι, ενώ το «κόμμα παντός καιρού» –αυτή η διατύπωση που προέκυψε το 2008– ήταν εξαιρετικά ασαφής πολιτικά, είχε εντούτοις σειρά κρίσιμων συνεπειών στα οργανωτικά χαρακτηριστικά και την εν γένει λειτουργία του κόμματος. Σε περιστάσεις που το ΚΚΕ είχε να διαχειριστεί τη δραματική μείωση της επιρροής του το 2012, είχαμε ενίσχυση στις δικαιοδοσίες των ανώτερων μεσαίων στελεχών, όμως με ταυτόχρονη υποβάθμιση των κατώτερων μεσαίων –μια διαδικασία που, όπως η συγγραφέας επισημαίνει,

- και «θολώνει τα όρια μέλους και μη μέλους» (ένα τεκμήριο εντεινόμενης γραφειοκρατικής λειτουργίας),

αλλά και

- υποβαθμίζει τις Κομματικές Οργανώσεις Βάσης (ΚΟΒ), καθιστώντας τες απλούς «ιμάντες μεταβίβασης» των απόψεων της ηγεσίας, χωρίς σοβαρή δυνατότητα ελέγχου ή ουσιαστικής παρέμβασης.

Η εξαιρετικά λεπτομερής έρευνα στην οποία βασίζεται το κείμενο διατρέχει και άλλες όψεις στην εξελισσόμενη λειτουργία –κακείθεν την ίδια την υπόσταση– του ΚΚΕ (σε επίπεδο συνολικής οργανωτικής λειτουργίας, κομματικών ελίτ, εκλογικού πολιτικού λόγου, αλλά και σε επίπεδο οικονομικών πόρων), ενώ την Βήλου απασχολεί ιδιαίτερα το αν αυτές οι αναπροσαρμογές διατηρούν το ΚΚΕ στην οικογένεια των «κομμάτων νέου τύπου». Απαντάει θετικά, όμως ταυτόχρονα δείχνει να παραδέχεται και ότι οι οργανωτικές αναπροσαρμογές που εξετάζει συνεπάγονται *συγκεντρωτισμό χωρίς δημοκρατία* –την ώρα μάλιστα που η εμπλοκή του κόμματος σε κινήματα που ξεσπούσαν (και το κόμμα δεν έλεγχε) εξακολουθούσε να είναι ελλιπής.

Προς το τέλος του κειμένου, η συγγραφέας ρηματοποιεί το σκεπτικό όλων αυτών των κινήσεων, που είναι η

επιβίωση του κόμματος...ώστε, όταν επικρατήσουν επαναστατικές συνθήκες, να μπορέσει να επιδράσει στις μάζες. (σ. 370)

Σωστά! Αρκεί, βέβαια, το κόμμα να παρέμβει κλιμακώνοντάς τες, και όχι –όπως πολλές φορές έχει συμβεί στο παρελθόν– προσπαθώντας να πείσει αυτές τις μάζες ότι οι περί ου ο λόγος συνθήκες δεν είναι τελικά επαναστατικές! Να ένα ακόμα θέμα για συζήτηση...

Καταλήγοντας, ας επαναλάβω πως όλα τα κείμενα της ενότητας (αλλά και του τόμου συνολικά) αναδεικνύουν –το καθένα με τον τρόπο του– κρίσιμα προβλήματα που, όχι μόνο εισφέρουν συμπεράσματα αλλά και δημιουργούν κίνητρα για περαιτέρω έρευνα. Είναι ακριβώς η παρακαταθήκη που μας έχει αφήσει ο Μιχάλης Σπουρδαλάκης.

Ο Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης είναι Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Life Member στο Πανεπιστήμιο του Cambridge (CLH) και Διευθυντής του Εργαστηρίου Συγκρουσιακής Πολιτικής (<https://lcp.panteion.gr/>)